

Moralne avtoritete, kje ste?

Tina Kristan, Delo, 01.06.2015: Kdo bo dvignil glas, ko je to potrebno? Civilna družba? Kritični intelektualci? Slovenska akademija znanosti in umetnosti kot »najvišja nacionalna znanstvena in umetniška ustanova«? Slednja ne, ker sama te vloge niti ne prepozna.

Kriza – finančna, družbena, moralna. Revščina, brezposelnost mladih, prekarstvo, neplačana pripravništva, pravice istospolnih, privatizacija, sistemska neurejenost visokega šolstva in znanosti, inflacija diplom, plagiatorstvo ... Kdo bo dvignil glas, ko je to potrebno?

Marsikje bo to storila civilna družba. V Sloveniji najverjetneje ne. V nasprotju z nekaterimi drugimi državami namreč nimamo močno razvite civilne družbe, zato mora del tega bremena prevzeti akademska sfera, je prepričana dr. Barbara Rajgelj, aktivistka in docentka na fakulteti za družbene vede. Realnost je prepogosto žal drugačna. Sama sicer razume, zakaj nekateri nočejo biti aktivni zunaj predavalnic. V znanosti si namreč lahko uspešen le, če te v javnem prostoru ni. Vse teme so spolitizirane, teren je umazan. Kar človeku jemlje nevtralnost in objektivnost, ki sta sestavni del tega biti znanstvenik. Če si angažiran, si videti kot nekdo, ki želi, ampak ne zna. Ljudje pa raje sebe vidijo kot nekoga, ki zna, ampak ne želi, razmišlja Rajgljeva.

Toda »pogum je potreben, ne le kimanje«, je bil pred časom v *Mladini* kritičen tudi dr. France Bučar. Preprosto ne razume, »zakaj ta molk v tako imenovanih intelektualnih krogih. To so ljudje, ki imajo svoje sedeže, titule, varno življenje – in pustijo, da tonemo dalje.«

Najvišja znanstvena ustanova

Poleg kritičnih posameznikov bi glasnejšo vlogo pri odzivanju na aktualne dogodke v družbi morali po mnenju nekaterih naših sogovornikov imeti tudi intelektualne institucije, ki jim zakon daje poseben status in finančno omogoča delovanje. Ključna med njimi je Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Sazu), ki je »najvišja nacionalna znanstvena in umetnostna ustanova«. Letos bo iz državnega proračuna dobila okoli 2,6 milijona evrov. Postati član Sazuja je »nacionalno in družbeno priznanje«, zato 78 rednih članov, ki so ali zaposleni drugje ali upokojeni, prejema mesečno nagrado 710 evrov neto, devet izrednih pa 426.

Čeprav posamezni akademiki Sazuja večkrat tehtno in argumentirano družbeno kritično nastopajo, pa bi lahko bil Sazu kot intelektualna elita bolj odziven, meni prof. Andrej Grafenauer, dekan akademije za glasbo in član nekoč aktivne pobude Svobodna univerza. Mnenja nekaterih akademikov, kot sta Alenka Šelih in Slavko Splichal, sliši tudi Rajgljeva, Sazuja pa v javnem prostoru ne zazna. Zato jih ne dojame kot moralno avtoriteto. »Prvi pogoj, da nekomu priznamo položaj moralne avtoritete, je njegov občutek odgovornosti in dolžnosti do skupnosti, ki se izrazi z angažmajem v družbi. Sazu želje po delu v skupnosti in za njo ne izraža.« Kot poudarja, govori o instituciji, ne o njenih posameznikih.

Toda Sazu te svoje vloge v družbi ne prepozna.

Sazu še ni storil dovolj

Naloga Sazuja je, piše v zakonu, da neguje in spodbuja znanost in umetnost ter prispeva k razvoju znanstvene misli in umetniške ustvarjalnosti na različne načine, med drugim tudi tako, da »sodeluje pri obravnavi splošnih družbenih in gospodarskih vprašanj«.

Akademik Slavko Splichal, ki se je lani potegoval za položaj predsednika Sazuja, je prepričan, da akademija ne more nase prevzemati bremena iskanja koordiniranega odgovora na politične, socialne in ekonomske izzive časa in snuti strategij kolektivnega delovanja za reševanje družbenih protislovij. »Nenazadnje je filozofov, družboslovcev in zgodovinarjev, ki se teh problemov raziskovalno lotevajo, med člani le prgišče.«

Prizadevanja za razvoj znanosti, kar je po njegovem mnenju ključna naloga Sazuja, pa imajo lahko različne smeri. Ključni vprašanji pri tem sta, komu in čemu naj bi bil razvoj namenjen. Ameriški sociolog Burawoy razlikuje predvsem med delovanjem, namenjenim znanstvenikom samim, ter tistim, namenjenim »klientom«, katerih probleme rešujejo, ali tudi državljanom oziroma javnosti. »Akademija bi morala sistematično skrbeti za vse tri vidike razvoja znanosti, in doslej za to še ni storila dovolj,« je kritičen Splichal. Bolj mora postati središče razprav o bistvenih znanstveno relevantnih vprašanjih razvoja družbe, kot so družbene posledice razvoja in uvajanja novih tehnologij ali razvojni prednostni cilji Slovenije. Tako bi uveljavila usmerjevalno in povezovalno vlogo, ki mora izhajati iz temeljnih ciljev institucije, ne pa iz sicer legitimnih interesov posameznikov ali disciplin. Prav tako bi se morala akademija bolj sistematično kot doslej lotevati obravnave za znanost, umetnost in družbo ključnih vprašanj, kot sta položaj znanosti in umetnosti v Sloveniji ali prenos znanstvenih dognanj v prakso. To bi morala početi v sodelovanju z domačimi in tujimi univerzami in drugimi raziskovalnimi organizacijami.

Ko gre za širša družbena vprašanja, med katera sodi tudi na primer afera s honorarji, ki je pokazala na nekatere sistemske nepravilnosti v visokem šolstvu, pa po Splichalovem mnenju akademija tako kot druge organizacije civilne družbe lahko da predloge za reševanje spornih zadev ustreznim oblastnim organom z regulatorno močjo. »Poudarjam: lahko. Ne vidim pa nikakršnega razloga niti smisla – in tudi možnosti ne – da bi Sazu postal nekakšna protikorupcijska komisija za področje šolstva in znanosti, pa čeprav le v smislu moralne avtoritete.«

Morda, ko in če ...

Drugače bo morda, dodaja, ko in če bo oblikovano častno razsodišče v znanosti. Zakaj še ni? Razsodišče bi namreč morala Sazu in vlada ustanoviti že leta 2012. To zahteva resolucija o raziskovalni in inovacijski strategiji (RISS). »Delo častnega razsodišča je precej delikatno in nič ni narobe, če hitimo počasi,« pojasnjuje predsednik Sazuja Tadej Bajd. Po njegovem prepričanju je ključna naloga akademikov, da probleme, povezane z znanostjo in umetnostjo, zaznavajo pred mediji in politiko. Meni, da svojo vlogo dobro opravljajo. Tako so denimo, pravi, pripravili vrsto posvetov, tudi o slovenskem visokem šolstvu, kjer so »pokazali na številne nepravilnosti in pokazali možne rešitve«. Ni pa njihova naloga, trdi, da se odzivajo na posamezne afere, niti s področja visokega šolstva in znanosti. Ob aferi s honorarji so tako očitno zavestno molčali. In niso bili edini.

Načelno, nič konkretno

Ravno razpravljanje na načelni ravni pa je eden ključnih problemov v slovenskem visokem šolstvu in znanosti, trdi dr. Urša Opara Krašovec, raziskovalka na fakulteti za elektrotehniko in članica komisije za ženske v znanosti pri ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport. O primerih slabe prakse v visokem šolstvu in znanosti, številni so sicer zadnja leta prišli na dan, se pri nas ne sme govoriti na glas. To ni prav, treba je namreč proučiti konkretne primere, jim priti do dna, jasno povedati, kaj se sme in kaj ne ter kakšne bodo sankcije. Lahko je to le razrešitev s funkcije, morda blokada javnega financiranja za določeno obdobje. Morajo pa sankcije biti, da se celotni znanstveni sferi jasno pove, da se tega ne sme početi, razmišlja Opara Krašovčeva. Kajti samo etična in moralna znanost je lahko odlična znanost.

»Zlasti je pomembno, da intelektualci opozarjajo na etična in moralna načela, ki so temelj uspešne družbe,« poudarja tudi Grafenauer. Največjo moč pri tem imajo vodilni, saj so, če se tega zavedajo ali ne, zgled mlajšim kolegom. Toda prav tu se po mnenju Opara Krašovčeve pogosto zalomi, zato tudi sama Sazuja ne vidi kot moralne avtoritete. Znati počistiti pred svojim pragom je namreč prav tako pogoj, da lahko nekdo postane moralna avtoriteta v družbi.

Vedno isti deležniki

»Povrhu pa prav ti, ki so najbolj odgovorni, da slovenska znanost ne počisti svojih napak, stranpoti in goljufij, zdaj nameravajo ustanoviti častno razsodišče,« dodaja Opara Krašovčeva. Pa čeprav je komisija za ženske v znanosti lani poleg prevoda singapurske izjave pripeljala proces oblikovanja častnega razsodišča skoraj do konca. V potrditev ali dopolnitev je namreč ministrstvu že poslala seznam članov. Potem je odstopila ministrica dr. Stanka Setnikar Cankar. In še preden je prišla nova ministrica, je Sazu na agenciji za raziskovalno dejavnost predstavil pobudo o ustanovitvi razsodišča. Leta 2015, ne 2012, kakor od njih, kot smo že zapisali, zahteva RISS. Kot prvi korak k temu je akademija predlagala posvet o nalogah in načelih delovanja razsodišča in k sodelovanju poleg ministrstva in agencije za raziskovalno dejavnost povabila še rektorsko konferenco, koordinacijo samostojnih raziskovalnih inštitutov Kosris in inženirsko akademijo. Torej institucije, ki visokošolski in znanstveni prostor krojijo že leta.

In ki so v tem času znale poskrbeti zase. Poleg Sazuja ima namreč z zakonom državna sredstva zagotovljena tudi Inženirska akademija Slovenije (IAS) z dr. Stanetom Pejovnikom na čelu. Letos bodo iz proračuna predvidoma dobili 78 tisoč evrov. Članstvo v tej akademiji je prav tako »nacionalno in družbeno priznanje«.

Poleg tega imata tako Sazu kot IAS z zakonom *de facto* zagotovljeno mesto v dveh posvetovanih telesih. Člana sveta za visoko šolstvo sta namreč že po položaju Pejovnik in Bajd, ki je hkrati tudi član sveta za znanost in tehnologijo. V slednjem mesto pripada še enemu predstavniku Sazuja, trenutno je to dr. Milček Komelj. V obeh svetih so člani po položaju tudi vsi štirje predstavniki rektorske konference.

Torej večina institucij, ki so v zadnjem času, ko so prihajale na dan pomanjkljivosti v visokem šolstvu in znanosti, molčale. S tem so izgubile priložnost, da bi z odločnim odzivom na primere slabe prakse sodelovale pri postavljanju etičnih in moralnih temeljev v visokem šolstvu in znanosti. In tako tudi pravico, da bi sodile o aktualnih družbenih dogodkih. Pa čeprav bi jih v vlogi moralnih avtoritet družba še kako potrebovala. In to od njih tudi pričakuje.

Zato vprašanja, ki vplivajo na to, kako bomo živeli jutri, ostajajo neodgovorjena. Jutri ne bo nič drugače.

In tako je tihi krog še enkrat sklenjen.